

Filosofická etika 5 [FF UK]

Ladislav Hejdánek

This is a part of the original document:

[Filosofická etika \[FF UK\]](#)

jedná se o část původního dokumentu:

[Filosofická etika \[FF UK\]](#)

◆ přednáška, česky, vznik: zimní semestr 1992/1993

◆ lecture, Czech, origin: zimní semestr 1992/1993

Filosofická etika 5 [1992]

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini Pro 3 preview]

Je schopen reagovat na věci kolem, to znamená, že je schopen se vztahovat sám k sobě. Zároveň platí, a to jenom připomínám, že ten subjekt se může vztáhnout k sobě jenom přes vnější skutečnosti. To znamená jediné, když od sebe odejde, to jest v té akci, nazdařbůh nebo akci už v podobě reakce, akci, která už ví něco předem, už má nějaké informace o tom, k čemu se vztahuje. Pouze tak se ten subjekt může k sobě vztáhnout. Jedině když od sebe odstoupil. Když v té akci šel ven ze sebe. Šel do toho, co je takové. Subjekt se může k sobě skutečně efektivně vztáhnout pouze přes vztah k jiným skutečnostem. Ať už jiným subjektům, což je ten případ rozhodující, anebo přes nějaké skutečnosti nějak ještě vytvářené, předznačené, osmyslené, označené významy a tak dále.

Subjekt, a rozumí se skutečný subjekt, nikoliv pseudo-subjekt, to musíme stále pamatovat. Stůl není subjekt, dům není subjekt, hrad nebo zámek není subjekt, město není subjekt, společnost není subjekt. Subjekt je jenom vnitřně integrovaná nějaká přirozená jednotka, jak se tomu říká. Tedy subjekt skutečný je vždycky základní složkou nebo přesněji faktorem, poněvadž něco dělá, vzniká, je činný, je to faktor, dokonce ustavujícím faktorem pro vznik situace, pro ustavení situace. Situace se ustavuje jediné tak, že tam vždycky je ten rozhodující ustavující faktor, který z pouhého okolí dělá osvětí a v rámci toho osvětí, kde se vztahuje k určité sestavě toho okolí jakožto situaci. Situace není nic, co by se dalo jenom objektivovat. Situace není objektivní v ryzím smyslu, i když je to něco, co má objektivní stránku, ale má to zároveň vždycky nějaký vztah k tomu sjednocujícímu faktoru, čímž je subjekt.

Základní chyba toho takzvaného vědeckého výkladu donedávna, dneska už i ta věda vypadá jinak, je, že se tohle vykládalo jako subjektivní záležitost. Že ten aspekt té situace, který padá na vrub subjektu a ne na vrub těch objektivních okolností, že se interpretoval subjektivně, subjektivisticky. Že se tedy považoval za subjektivní konstrukci. To byla chyba, to byla hrubá chyba. A toho se musíme napříště vystríhat. Dokladem toho, že to není pouhá subjektivní konstrukce, která se děje jenom někde v mysli nebo v mozku, je to, že to můžeme odpozorovat. A celá etologie je vlastně věda, která se naučila pracovat s tím, jak se chovají bytosti živé. Nikoliv jaké jsou. Teď se ukazuje, že ty bytosti jsou zejména takové, jak se chovají. Že zájíc není nějak předem dán a k tomu pak přistupuje nějaká jeho aktivita, nýbrž ten zájíc je vlastně výsledkem svých vlastních aktivit. A tyto aktivity jsou další základní, dokonce ještě základnější složkou, než je ten subjekt.

My si pak uděláme jistá rozlišení, která teď by byla předčasná. A pokud jste už chodili na tu antropologii, tak tam ta rozlišení byla provedena. Teď zatím mluvíme o subjektu zhruba, kdežto potom ho budeme vyjasňovat už ne jako celé zvíře jako subjekt, nýbrž ten subjekt ještě oddělíme z toho těla a vydělíme z těla, jak jsme o tom minule mluvili. Tedy protože nejde jen o nějaké subjektivní konstrukce, nýbrž o skutečnou situaci, je nezbytným předpokladem ustavení jakékoliv situace reálné okolí. Někaké jiné skutečnosti, které jsou onomu subjektu nějak nablízku, které pro tento subjekt jakožto střed situace představují to, co je kolem. Tedy jeho okolí. A protože on je uprostřed tohoto okolí, tak můžeme mluvit o tom, že představují jeho prostředí. To je to okolí, které se vztahuje ke středu, okolo kterého je rozstaveno, rozloženo.

Okolí je něco, co může dobře a snadno pozorovat i vnější pozorovatel. Nemusíme se vmyslet do toho zvířete, prostě to zvíře pozorujeme, jak se chová, a můžeme rozpoznat a popsat, jak vypadá jeho osvětí. Z vnějška to je možné. Čili osvětí to není jenom subjektivní záležitost. I když tam samozřejmě ten subjektivní aspekt, respektive subjektní aspekt, vždycky je. Patří k tomu také, doporučuju, důsledné rozlišování termínu subjektní a subjektivní. To, co je významné, co je podstatné, charakteristické pro subjekt, budeme nazývat subjektní. Subjektivní, to je záležitost jenom nějakých

těch vnitřních stavů, které nás nemusejí tak zajímat. Tím ať se zabývá spisovatel nebo básník nebo psycholog nebo já nevím co, ale nám jde o to, co je vázáno na subjekt, a tedy to je to subjektivní. Mezi subjektivní a subjektivní musíme dělat rozdíl, aniž bych to zdůvodňoval, prostě subjektivní je de facto objektivní. A nám jde o to subjektivní. Subjektivní je vždycky konstrukce. A nám jde o to, co je bezprostředně vázáno k subjektu, respektive k čemu se vztahuje ten subjekt, vztahuje k tomu okolí, a to je subjektivní. Čili budeme důsledně rozlišovat tohle. Teď nebudeme ten rozdíl promlouvat a zpřesňovat, ale budeme vědět, že tam musíme udělat rozdíl mezi těmi termíny a jejich významy. K pochopení osvětlení a k pochopení toho chování v osvětlení a vztahování k osvětlení a skrze osvětlení k okolí, k tomu je zapotřebí vzít v úvahu povahu samotného subjektu. Musíme o tom subjektu něco vědět, abychom rozuměli, co tu je ve hře. Osvětlení my nikdy nemůžeme vidět bez toho subjektu. My nemůžeme vidět osvětlení psa nebo nějaké šelmy, třeba kočky divoké nebo rysa, aniž bychom pozorovali toho rysa. I když samozřejmě, když pozorujeme rysa, tak ještě vůbec nemusíme pozorovat jeho osvětlení. Ale bez něho nemůžeme to osvětlení pozorovat, poněvadž zkrátka my vidíme jenom to, co my vidíme, a ne co vidí rys.

A ještě daleko obtížnější je pochopitelně respektovat rozdíl mezi prostředím a situací, ale to necháme nyní stranou, protože nejprve musíme vypracovat některé další přístupy a na jejich základě odhalit nové fenomény a pak se teprve pokoušet pracovat. A pak kromě toho subjektu a kromě těch skutečností, které jsou nějak sestaveny, nějak rozloženy v tom okolí, ale k nimž se vztahuje ten subjekt pouze prostřednictvím osvětlení, které nesmíme chápat jako nějakou subjektivní konstrukci, nýbrž jako něco skutečného, co je mezi okolím a subjektem. Co je jakési prizma, jímž musí všechny vztahy procházet. Všechny podstatné vztahy pro tu kterou bytost.

Naopak tedy kromě těch dvou je tady třetí složka každé situace. A ta kupodivu, já jsem už ji naznačoval několikrát, teď to jenom zdůrazním jako samostatnou, která nejčastěji uniká pozornosti, ačkoliv jak si později ukážeme aspoň v jistém ohledu, v jistém smyslu je ještě základnější, ještě fundamentálnější než sám subjekt. A to jsou právě ty jeho akce. Jeho aktivita. Proto jsme také nadměrně početným užíváním slova skutečnost a slov příbuzných dávali takový důraz na skutky, když skutečnost, tedy skutky subjektu, na jeho aktivitu, na jeho činy. Jsou další složkou, a to právě nikoliv pasivní složkou, jako jsou ty věci kolem, pokud to nejsou samotné subjekty, druhé subjekty, tak jsou to pasivní složky sestavy toho okolí.

Čili aktivní, či přesněji hybnou složkou, ustavující, konstituující složkou situace není jenom subjekt, nýbrž také jeho aktivita, kterou nemůžeme odvozovat – nesmíme odvozovat, jinak děláme chybu – od toho subjektu, nýbrž spíš naopak ten subjekt odvozovat od té aktivity. Je to tedy jeho aktivita, jsou to jednotlivé akce subjektu. A jak už vyslovíme, že to jsou akce subjektu, tak to vypadá, že tady je subjekt s něčím, co tu je na počátku a co je schopno akce. Jako kdyby ta akce neměnila nic na tom subjektu, který je subjektem té akce. To je hrubý omyl, který je důsledkem řeckého myšlení, řecké tradice, která nám pronikla hluboce do podkoží, pod lebeční kost, do mozku nebo kam. A je to hrubá chyba, která je nejlépe vidět nebo nejsrozumitelněji vidět na té aristotelské koncepci Boha jako nehybného hybatele.

Tato představa je prostě falešná. Hybatel nemůže být nehybný. Protože tím, že něco udělá, tak se sám mění. To vypadá samozřejmě pro ty z vás, kteří mají nějaké křesťanské vychování a mají nějaké teologické znalosti, ať už z vlastního studia nebo převzaté z výchovy nebo školení a tak dále, tak to vypadá jako napadení křesťanské tradice, ale ta tradice, která je tu napadána, je řecká, nikoliv křesťanská. To jsou ty řecké konotace, řecké cizí prvky v křesťanství, které nemůžeme nikdy považovat za jednu provždy dané a legitimní, nýbrž musíme je kontrolovat.

A proto tady vysloveně říkám, je to ta koncepce aristotelská. Tato koncepce je falešná, ta neplatí pro subjekt, který když něco udělá, ten se sám mění. Nemění jenom věci kolem sebe, ale mění sebe sám. A dokonce způsob, jak se subjekt sám mění, je v tom, že mění něco kolem sebe. Nemůžeme sami sebe měnit, aniž bychom změnili něco kolem sebe. A nemůžeme kolem sebe něco měnit, abychom se při tom neměnili sami. To je jedno. Člověk nanejvýš spravedlivý nezůstává spravedlivým, když udělá něco nespravedlivého. Nemůže zůstat spravedlivým, když udělá něco nespravedlivého.

Stvořitel, který nic nestvořil, není stvořitelem. Ten se stává stvořitelem teprve, když něco stvoří. Ta představa, že to je stvořitel ještě než všechno stvořil, je metafyzická a řeckého původu. Nemá s křesťanstvím co dělat, je to cizí příměs. Proto bych rád... já teď nemám žádné kritické poznámky k teologii, nýbrž jenom chci, abyste své teologické představy, které si klidně můžete podržet, nevnášeli na půdu filozofických úvah. Ty tam prostě nepatří. Zejména pokud jsou filozoficky falešné. Jinak je nikomu neberu.

Tedy zpět k tomu subjektu, jde-li o akce subjektu, pak to neznamená, že ten subjekt je předpokladem a akce důsledkem. Nýbrž právě naopak, ten subjekt sám sebe ustavuje a znovu ustavuje a reviduje své dřívější ustavení tím, že se znovu a nově a jinak ustavuje právě svými akcemi. Tahle myšlenka je strašlivě důležitá ve věci, která se zase týká spíš teologie a já se jí tedy nebudu zabývat, ale jde o otázku, co je vposledu tím ustavujícím. Protože aby vůbec nějaký subjekt mohl sám sebe ustavit nebo znovu ustavit, tak musí být. A jak může být, když ještě nepodnikl žádnou akci, kterou jedině se může ustavit.

Uvádím to jako problém, který teď nebudu řešit, protože to patří do úplně jiné kapitoly. Odpovědí na to je zase taková dvojnásobná, dvojkolejná křesťanská myšlenka, že jednak víra – a je to otázka víry, ačkoliv se neví, co to je víra, nejde o víru na něco nebo v něco a tak dále – víra je určitá životní orientace. Třeba vůbec nemusí být formulována, nemusí být vyjádřena slovy, nemusí být spojena s myšlenkou svou podstatou, i když bývá vždycky spojena se smýšlením. Dokonce bez změny smýšlení není možná změna životní orientace, ale to je zase jiná věc. Prostě je to něco jiného, než co se běžně pod vírou rozumí.

Je potřeba jít ke Starému zákonu, ke starozraelskému chápání. Aby to takhle bylo možné v řecké tradici, najdeme jenom jeden nebo dva náznaky rozpoznání tohoto fenoménu, třeba u Herakleita. Tam je ten rozhodující moment, tam je to slovo použito ve smyslu, který se blíží tomu starozákonnímu, a je možno na to tedy navazovat také. Ale nikdo to nedělal a ve filozofické tradici to bylo zcela pominuto. Takže ta metafyzika zvítězila. Víte, že metafyzika zvítězila právě po Herakleitovi a proti Herakleitovi.

Tedy souvisí to s tou dvojkolejnou křesťanskou tradicí, že víra na jedné straně je něco, k čemu jsme vyzýváni – člověk se má životně orientovat tak, že žije z víry – a na druhé straně se o víře říká, že to je dar Boží. Čili jaká výzva, když je to dar? To může být výzva k přijetí daru, ale přijetí daru není víra. Nebo je to víra? Tady je ten problém, tradičně už víc než dva tisíce let, protože to začínalo ještě tak o půl tisíce let dřív, celá tahle problematika.

To necháme stranou, ale tady je něco k řešení. My teď zůstaneme jenom u toho, že tam se totiž rozhoduje o tom... Já to řeknu, abych vás zbytečně neiritoval tím, že to pominu, ale bude to neprůhledné a prosím vás, nedomýšlejte si to po svém, je potřeba znát celý kontext. Subjekt jako subjekt je konstituován akcí, která původně není jeho, ale je mu přičtena. To je jediné řešení, jak vůbec vznikají subjekty. A potom ten subjekt, nějakým způsobem už i zakonstituován tou akcí, která původně není jeho, ale je mu přičtena, takže je jeho, je pak schopen dalších akcí a rekonstitucí.

Po mém soudu jsem zatím nepřišel na jiný způsob, jak tohle domyslet. Ale jak jsem říkal, tímhle se nehodláme zabývat. Jde o to, že to, čemu rozumíme jako subjektu, zvláště v lidské rovině – a to znamená v etické rovině a potom také politické – je konstituováno, ustaveno akcemi. Každý z nás je tím, čím se ustavil svou minulou sérií aktivit. Každý je takový podle toho, co dělal dosud. A protože je schopen a má čas dělat ještě dále, může se rekonstituovat. Může se stát, a nejenom může, ale má se stát někým jiným. Člověk není ta bytost, kterou je, nýbrž člověk je ta bytost, která opouští to, čím je, a stává se – má se stávat, chce se stávat – něčím jiným.

To znamená, že člověk je tou bytostí, která je daleko více tím, čím bude, čím se teprve stane, než tím, čím je už. To všechno jsou formulace, které jsou iritující, které provokují k odporu každého, kdo příliš lne k metafyzice. To jsou formulace orientované polemicky proti metafyzické tradici. Ale bez této polemiky, bez revize myšlenkového přístupu po mém soudu není žádná pořádná etika v dnešní době možná.

Čili i když jsem naznačil, žádám vás, abyste zatím přijali tuhle tezi jako heuristickou, nedoloženou, jenom s náznakem výkladu. A tu tezi si budeme ověřovat potom, až se konečně dostaneme k těm vysloveně základním, fundamentálním otázkám etiky. My se v tomto semestru nikdy nedostaneme k těm vysloveně praktickým otázkám etiky, ale to jsem říkal na začátku, že nebylo cílem. To také není v této krátkosti dost dobře možné.

Jen pro předběžné přiblížení bych chtěl ukázat na celkem všední, každodenní zkušenost. Už jsem naznačil leccos, čili jenom to připomenu znovu, že třeba výhra v tenisovém turnaji není prostě důsledkem toho, že vítěz je lepším hráčem. Mimochodem tohle je strašně důležité také proto, jak překonat, jak se nenechat tolik ovlivňovat těmi všelijakými nedomyšlenými, filozoficky primitivními představami o genetické determinaci člověka. Víte, že to proniklo do takových oblíbených frází: „geny neukecáš“ a podobně. Za tím vším je falešná představa. A my se budeme muset těchto představ zbavovat.

Tedy výhra v tenisovém turnaji není prostě důsledkem toho, že vítěz má jakési geny pro tenis. Jistě nějaké geny tam jsou, to víme. Ale my vůbec nevíme, jak fungují. To jsou všechno hybridní, polofilozofické, poloideologické a já nevím jaké představy. My nevíme, jak to funguje, to se pořád rozpoznává. My víme, že je taková možnost, že někdo dědí třeba pihu na nose po některém ze svých rodičů. A my nevíme, jak to je možné, a připadá nám to až absurdní, ale víme, že to tak je. Ovšem to je piha. Člověk není sestaven ze samých pih a podobných defektů na kůži. Tam, kde je člověk sám sebou, tam není takto determinován.

To, že se dědí barva vlasů, barva očí a jakým způsobem, to se nedědí individualita, lidská osobnost. Ta se ustavuje tím, co člověk dělá. Čili ne že vítěz je lepší hráč, nýbrž v té chvíli se ukázal jako lepší hráč. Proč? Ne že je, nýbrž že cvičil, že trénoval, že dlouho hrál, že měl výborné partnery, že už má za sebou spoustu všelijakých turnajů a že se stal dobrým hráčem, ne že byl od začátku. Na začátku neuměl ani chodit, musel se to naučit. Jak by mohl být od začátku dobrý tenista? Netuší. Dovedete si představit, že mezi neandrtálci byli vynikající tenisti, ale nikdy nepoznali raketu? To je přece nesmysl.

Tento budoucí vítěz jednou vstoupil na kurt poprvé a tenisovou raketu ještě neuměl držet v ruce. Stal se tenistou a později dobrým, výtečným tenistou tím, že trénoval, hodně trénoval, že hrál, díky své aktivitě, díky akcím nejprve nehráče a pak slabého, později stále silnějšího a lepšího hráče. Je-li vítězství v turnaji výsledkem momentálního výkonu vynikajícího hráče, je sám vynikající hráč výsledkem dlouhodobé hráčské aktivity, v jejímž průběhu se vynikajícím hráčem teprve stával. A pak teprve tam může přistoupit ta momentální kondice nebo indispozice, která pak rozhodne v tom jednotlivém turnaji. V žádném případě se nemůže stát, aby byl ve vynikající kondici někdo, kdo ještě nikdy nedržel raketu v ruce, a náhodou v té kondici pak vyhrál. To nejde.

Věc je tedy jasná. Subjekt se stává sám sebou a zvyšuje svou úroveň a kvalifikaci svými aktivitami. Tedy nejenom že přidává něco ke svým kvalitám, on se mění, on se stává sám sebou tím, čím předtím nebyl. Stává se sám svým vlastním výtvozem. Co je na počátku, to nechme zatím stranou, jak jsem říkal, ale tato otázka, co je na počátku, má eminentní význam pro etiku a budeme se jí později zabývat. Ted' ne.

A nakonec je třeba jmenovat ještě poslední, čtvrtou složku či faktor, či jak to nazvat. Ani jeden z těch názvů ted' nesedí. Je to složka, která vlastně ani za složku v pravém smyslu nemůže být pokládána, protože se z ní ta situace neskládá. Samozřejmě že se neskládá, že tam musí být nějaká integrující mohutnost. Ale ani když to takhle opravíme, tak to není něco, co patří do té situace samé. Je to něco, co přesahuje tu situaci, a přesto to k ní patří a bez toho situace nemůže být. Situace totiž, zejména lidská situace, není nikdy uzavřená. To není to osvětí, ve kterém je zvíře uzavřeno a z kterého nemůže ven, jenom může si posouvat ty hranice, ale vždycky je ohraničeno, omezeno, uzavřeno. Lidská situace je situace otevřená. My se tímhle problémem té otevřenosti budeme zabývat. Bez toho není etika myslitelná.

Právě pro etické úvahy je toto čtvrté – a budeme tomu říkat toto čtvrté, poněvadž je to lepší než čtvrtá složka nebo čtvrtý faktor, poněvadž to není faktor, není to složka fakticky – čili pro etické úvahy je toto čtvrté čímsi obtížným, ba nejobtížnějším, ale zároveň nejdůležitějším. Protože etické teorie, které nepočítají s tímto čtvrtým, jsou a prostě musí být vadné, deficitní.

Abychom si alespoň trochu a zase jen předběžně ukázali význam toho čtvrtého – což je důležitější, než co to je, poněvadž se ukáže, že vlastně to není žádné jsoucno, to je právě problém, proto mluvím takhle kulantně a vyhýbám se předčasnému zpředmětnění, poněvadž to právě je cosi nepředmětného – tedy abychom si alespoň trochu a předběžně ukázali význam toho čtvrtého, musíme si nejprve poukázat na to, nač nás upozornil již von Uexküll, o kterém jsme mluvili, když Umwelt či Eigenwelt, čili Patočkovovo osvětí, nechápal jako sféru, jako kouli, jak jsme si připomínali, nýbrž jako cosi v pohybu, jako tunel. Nebo přesně řečeno ne sám tunel, nýbrž cestu tunelem. Ne tedy setrvávání v kouli, nýbrž jako cestu tunelem. To je to osvětí, to uzavřené osvětí.

Situace totiž není nikdy interpretovatelná jako okamžitý průřez nějakým děním, tedy tou cestou tunelem třeba, nýbrž jenom nějakými navzájem propojenými událostmi. Ale každá situace je čímsi dynamickým, odněkud někam směřujícím, odněkud někam tlačným a také odněkud někam taženým. To jest z budoucnosti a do budoucnosti taženým.

Zde musíme zařadit alespoň stručnou poznámku týkající se času a časovosti. Neboť dynamika, a tedy časovost, ve vzájemném vztahu mezi subjektem a jeho situací, a tím i časovost situace samotné, je v důsledku starých filozofických, respektive takzvaně metafyzických předsudků chápána obvykle mylně, ba přímo hrubě pomýleně. Proto si musíme připomenout na tomto místě něco z povahy minulosti a budoucnosti, mezi nimiž neplatí žádná symetrie. Minulost je to, co už není. Budoucnost je to, co ještě není. Relevance minulosti pro přítomnost je založena na dvou důležitých skutečnostech. Především platí, že minulost obvykle nepomíjí tak, že prostě zmizí v nenávratnu, ale že z ní vždycky nebo téměř vždycky něco zbude. A jak to zbude? Zbude to do přítomnosti. Prostě ze včerejška zbyla řada věcí do dneška a v dnešku je plno věcí ze včerejška. Ale není to ta minulost včerejška. Ten včerejšek je pryč. Z toho včerejška jenom tady zbyly reliktu a ty jsou přítomné, to není minulost. Tady bych chtěl jednak upozornit, pokud někteří z vás mají ještě druhý obor historie, že toto je naprosto podceňováno historiky, kteří se u nás ještě z většiny nacházejí pod vlivem pozitivismu, ať už starého nebo nějak oprášeného a upravovaného. Když se říká, že historie se zabývá fakty, má to v mínění historiků znamenat, že historik si nemá nic vymýšlet, nýbrž zůstávat u toho, jak ta minulost byla. Ten vždy

znovu citovaný výrok, který u nás zejména měl takové velké úspěchy, je: „Wie es eigentlich gewesen.“ Historik má vylíčit skutečnost minulosti tak, jak to opravdu bylo.

A teď to vypadá velmi pěkně, velmi vědecky. A je to velice filozoficky nedomyšleno. Protože jak to skutečně bylo, my nemůžeme kontrolovat, protože jsme tam nebyli. Tenkrát, když to bylo, když to byla přítomnost, tak my jsme tam nebyli. Teď my jsme tady, to je naše přítomnost, ale ta minulost už není. K té minulosti se můžeme propracovat jenom způsobem, který bych tady musel vylíčit třeba na to, jak rozumíme uměleckému dílu.

Zase se tím nebudu teď zabývat, ale jenom velmi stručně poukážu na to, že třeba když visí tady obraz, tak to, co vidíme, není dílo, nýbrž artefakt. Ten obraz, který vidíme, to je vlastně nějaká plocha, dřevěná, plátěná, papírová, pokrytá barevnými fleky. To není žádný obraz. To jsou prostě navrstvené nějaké fleky barev. Ten obraz v tom musíme vidět, pes to nikdy neuvidí. Pes nepozná svého pána ani na barevné fotografii, velmi věrné. Nepozná ho samozřejmě, když je vysochán, když je namalován.

Ta historka, jak se dva malíři sázeli, a jistě ji znáte, aspoň někteří, že jeden namaloval nějaké zrní a nějaké plody a dal to k oknu a ptáci přilétali a chtěli do toho zobat, a on si myslel, že to je ten jejich zob, že? Tak to je vyhaná... ptáka by nikdo takhle neutáhl na vařené nudli. To se snad podaří s malými kuřátky čerstvě vylíhlými, že když vylezou ze skořápky, tak je postavíte na papír, který jste předtím inkoustem potečkovali, tak to chudinka zvíře, který teprve přišlo na svět, začne zkoušet klofat do toho. Ale brzy rozpozná a naučí se rozpoznávat skutečné zrnko od tečky inkoustu. Jedině těm kuřátkům čerstvě vylíhlým, ale žádný pták by se nespletl, aby lítal k obrazu a chtěl tam něco klobnout.

Naproti tomu velmi pravděpodobné je to druhé, že ten druhý malíř namaloval taky obraz a dal to za takový rám jakési a ten první říkal: „Tak a teď ukaž“ – byl celý hrdý, že ptáci prej to klobali – „tak ukaž, co ty.“ A takhle přistoupil a chtěl odhrnout tu roušku a ona byla namalovaná. Takže skutečně člověka lze podvést tímto způsobem, ale ptáka nikoliv. A to je proto, že my jsme schopni vidět v nějakým takovým galimatyáši různých barevných skvrn, naplácaných na nějakou plochu, my jsme schopni v tom vidět obraz.

Všimněte si, jak malý děti jsou schopný ve svých čmáranicích rozpoznat, že to je babička. Dalo by se říct, že si to vymýšlejí. Jenomže stačí – zkuste to schválně, až budete mít příležitost – a do druhého dne nebo za týden ukažte dítěti obrázek, který samo namalovalo a řeklo, že to je teta. A to dítě už zapomnělo, že malovalo tetu, to už vůbec o tom neví, a ukážete mu to a ono řekne, že to je teta. Jak to pozná, to je záhada. Samozřejmě nejsou všechny děti stejně talentované, možná že padnete zrovna na méně talentované, ale tak musíte udělat statistický průměr, třeba dvě stě dětí a teď statistiku. Neskutečně, to jsou neuvěřitelné obrázky, nikdo by nepoznal, co to je, ale to dítě to pozná. Jak je to možné?

To je to, že máme schopnost takzvanou fantazii – co to je, to není žádné vysvětlení. Máme schopnost totiž proniknout za povrch uměleckého díla k jeho nitru, to jest k němu samému. Za ten artefakt pronikneme k tomu dílu samotnému. U toho obrazu vám to možná nepřipadá příliš přesvědčivé, ale daleko přesvědčivější je to třeba u notového rukopisu nějaké skladby. Nebo u knihy, prostě u knihy. Když je někdo znamenitý dirigent a ukážete mu novou partituru, kterou nikdy neviděl, tak on nemusí si ji přehrávat. On ji čte a slyší. Nám to připadá jako nemožná věc, ale my všichni děláme tohle s knížkami. Vám nemusí nikdo vyprávět, vám nemusí nikdo přehrávat na jevišti, co se děje v nějakém románu. Vy tam koukáte na ty znamínka na papíře a najednou se to začne před vámi odvíjet.

To je způsob, jak pronikáte za vnějšek k tomu dílu samotnému. To dílo přece není potištěný papír, štos papíru znehodnocený nějakýma černýma značkama. To, k čemu pronikáte, to je za tím. Něco podobného teda máme tady v tomto případě. Tedy minulost je to, co je za tím, co z ní zbylo.

--- další strana kazety ---

[CHYBA PŘI PŘEPISU ČÁSTI 1: The request was canceled due to the configured HttpClient.Timeout of 100 seconds elapsing.]

A nemůže rozumět tomu, co se děje, aniž by si pěstovala důkladné a vzdělané povědomí dějinné. A to všechno proto, že filozofie je tady pro budoucnost. Pro to, co z nás bude. Filozofování je aktivita a tím, že budeme filozofovat, se budeme rekonstituovat sami. My se stáváme filozofií něčím jiným, než jsme byli. Chceme se stávat něčím lepším. K tomu potřebujeme určitou filozofii, ne jakoukoli. Potřebujeme filozofii, která nám dovolí, abychom se stali sebou samými lepšími, než jsme teď.

Lepšími občany, lépe dějinně orientovanými. Lépe navazujícími na minulost, vybírajícími si z ní to, co chceme a co nechceme. Minulost je skládka, kde je třeba si vybírat. Všechno budeme konzervovat? Musíme vybírat, co budeme konzervovat, a naopak co zahodíme, co necháme stranou. Proto každý, kdo je principiální konzervativce, je hlupák. A kdo je principiální radikál a revolucionář, je taky hlupák. To už říkal náš Havlíček. Jsou situace, kdy je lépe být mírný, a situace, kdy je potřeba být radikální. Podle okolností, a ne podle toho, že já jsem radikál nebo mírný člověk. Člověk musí umět být mírný a musí umět být ostrý. Takže to bylo extempore.

A teď od minulosti k budoucnosti. Budoucnost sice také není, ale je tím, co ještě není. Dokonce náš jazyk nám tady neslouží. Budoucnost není a je tím, co není. Je tím, co není? Tady vidíte, že nebude jednoduché zbavit se té metafyzické pseudofilozofie, toho nánosu, který je hluboce spjat s naším jazykem. I když ten jazyk je ještě starší, tím ještě ovlivněn není. Budeme muset jít hodně dozadu do minulosti, ke kořenům jazyka. Tam nám snad něco dovolí to překonat, ale jazyk nám v této věci neslouží, naopak nám špatně radí. Je dobré být s jazykem ve styku, vědět, co znamená. Vědět, že jazyk nám něco napovídá. Někdy nám to může pomoci, někdy klást překážky. Musíme rozlišovat.

Jazyk sám není rozhodující instancí. Je dobré vědět, co nám napovídá, abychom neříkali jen to, co nám napovídá jazyk, a nevěděli, že to nejsme my, kdo to říká, nýbrž jazyk. To hrozí zejména jazykům, kde lidé mluví hodně rychle, kde jsou vypracované fráze a jenom to letí. Pak jsou lidé otroky jazyka a představ, které jsou s tím spojeny. Jsou otroky, aniž to vědí, a jsou do toho ponoření až po krk, po oči, možná až po vlasy. To je metafyzika, v níž jsme ponoření, a musíme to zkontrolovat. Aspoň my filozofové to musíme dělat. Nemůžeme myslet a nevědět, co vlastně děláme, když myslíme.

Tedy budoucnost je tím, co ještě není. Rozdíl mezi tím, co už není, a tím, co ještě není, je základně důležitý. To, co už není, se nikdy nevrací. Ale může být zachyceno, udrženo a obnovováno i na přeskáčku, přes diskontinuitu, v návratech. Aktivním zásahem, aktivním přístupem, a to na různých úrovních. Takové aktivní uchovávání něčeho z minulosti, které můžeme nazvat navazováním na minulost, je samo podmíněno dostatkem přicházejícího času. Můžete navazovat na minulost, jenom když na to máte čas.

Když se dostanete do maléru a nemáte čas, reagujete jako zvíře, na základě instinktů a okamžitých nápadů. Když máte čas si rozmyslet, jak jste se do maléru dostali, možná zjistíte, že už nějakou zkušenost máte. Vracíte se k tomu, ono vám to poradí a dostanete se z toho. Ale musíte mít čas. Aby minulost pro nás měla smysl, musíme mít tu budoucnost, která přichází. To je ten čas. Musíme mít dostatek přicházejícího času k dispozici. Musíme mít tu přicházející budoucnost.

Naproti tomu budoucnost sice také není, ale přichází. Minulost odchází a nikdy se nevrátí. Jenom my ji můžeme přitahovat zpátky. Vědomky či nevědomky. Taky z blbosti někdy přitahujeme minulost. V manželství, ve vztazích mezi národy. Místo abychom tu minulost nechali a obrátili se k ní zády, tak ji ožívujeme. Místo abyste v manželství nechali včerejšího sporu, dnes ho oživíte. To je z blbosti, pochopitelně.

Budoucnost sice také není, ale přichází. Nachyluje se k tomu, aby nastala. Aby se stala aktuální přítomností. To je jediný zázrak, o kterém vím, který se děje každý den a lidé si toho nevšímají: že za každou vteřinou přichází další vteřina, za každou minutou další minuta, za každým dnem další den. Jak dlouho to bude pokračovat, nevíme. Ale kde je zdroj této přicházející budoucnosti? Řekové nás přesvědčili, vlastně ukecali, že budoucnost je prostě to, co je ovlivněno včerejškem. Že je produkt včerejška. Dnešek je produkt včerejška a zítřek je produkt dneška. Dneska děláme to, co bude zítra. Můžeme to tisíckrát dělat, ale když ten zítřek nepřijde, tak co do něj uděláme? Kde se vzal ten zítřek?

Řekové nás přesvědčili, že existuje kauzální nexus. Že je na začátku příčina, která má následky. Včerejšek je příčina a dnešek je důsledek. A když byl včerejšek, musí být dnešek. A když je dnešek, musí být zítřek. Nemusí. Z čeho to vyplývá? To ukázal Hume. Že tohle je falešná představa, neudržitelná, a nikdo to zatím nevyvrátil. Musíme reálně počítat s tím, že minulost je bezmocná. Jednou nastala a odchází. A proto všechno, co je, je konečné, omezené a dříve i nejmocnější... Avšak žádný strom neroste do nebe. Vždycky v dobách nejhorších se toto přísloví znovu opakuje, připomíná. A co to znamená? Všechno, co je, je odsouzeno k odchodu do minulosti. Jediná pravda, ta není, ale přichází. A vždy znovu přichází. Z té budoucnosti přicházející a s tou přicházející budoucností.

K tomu se dostaneme, to patří také... není to jenom pravda. Tohle právo, spravedlnost, všechno to, co je pravé, to přichází z budoucnosti. Kdežto z minulosti zůstává jenom to nepravé. Nebo v nejlepším případě to neutrální. Výjimečně je minulost svědkyní, podává svědectví, zanechává po sobě svědectví o jakémsi pokusu starších lidí, dávnějších lidí, vyhovět tomu pravému. Odpovědět na výzvy toho pravého, pokud možno právě, správně, pravdivě, opravdově, spravedlivě a tak dále.

Máme-li se v etické problematice spolehlivě orientovat, musíme se radikálně rozloučit s takzvaným kauzálním myšlením, které prostě vylučuje etiku. To je něco jiného mluvit o determinismu takzvaném, že my můžeme zjišťovat některé jevy, které lze interpretovat deterministicky. Ale my víme zároveň, co je tím základem. Základem je reakce přítomnosti na minulost a reakce budoucnosti na přítomnost. Takhle je založena každá determinace. Nikdy ne z minulosti do budoucnosti. Vždycky jenom z budoucnosti do minulosti.

Minulost už není. Minulost je bezmocná. Minulost je nic. Ale my ji strašně potřebujeme. Bez minulosti začínáme vždy znovu a vždy znovu tytéž chyby. My potřebujeme minulost, my potřebujeme vědět o minulosti, znát minulost, poučit se z minulosti. Ne proto, abychom věděli, co máme dělat, nýbrž abychom věděli, co nemáme dělat. Vzdělanost slouží k tomu, abychom neopakovali chyby, které už jednou byly jako chyby rozpoznány. Žádné vzdělání vám nemůže říct, co máte dělat. Ale správné vzdělání vám říká, co už nemusíte dělat, protože to už dělali jiní a už víme, že to je blbost. V tomto smyslu je *historia magistra vitae*. Je matka, učitelka toho, co nemáme dělat. Co máme dělat, to musíme rozpoznat na své triko, na své riziko.

A tak tedy musíme se radikálně rozloučit s tím kauzálním myšlením, které je předsudečným omylem starých Řeků. Minulost je to, co je jednou provždy a definitivně pryč. Pokud má váhu – a my ovšem dobře víme, že má velkou váhu, že je někdy obrovským zatížením, závažím, olovenou koulí na našich nohou, na nohou aktivních lidí, břemenem, které nás a vůbec všechny lidi někdy až hrozným způsobem tíží – pokud má takovou váhu, je to váha, která s bytostnou nezbytností parazituje na

našich vlastních aktivitách, aktuálních dnešních přítomných aktivitách a tedy na přicházející budoucnosti.

A druhou základní podmínkou správné etické, to jest také myšlenkové orientace, je něco snad ještě překvapivějšího. Ona přicházející budoucnost není pouhým vakuem, není prázdnotou, do které děláme první šlápoty svými... jako když napadne nový sníh, tak první lidi, co přijdou, tak tam dělají ty řápy, jinak tam nic nebylo. Tohle není budoucnost. I když to neprázdná té budoucnosti není vůbec jsoucí. Mluvíme proto o strukturované budoucnosti, i když ovšem její strukturovanost nesmíme chápat objektivisticky, nesmíme ji zpředmětňovat, objektivovat. A tedy o tom něco příště.